

Restaurarea icoanei pe lemn Întâmpinarea Domnului

Geanina IONESCU*

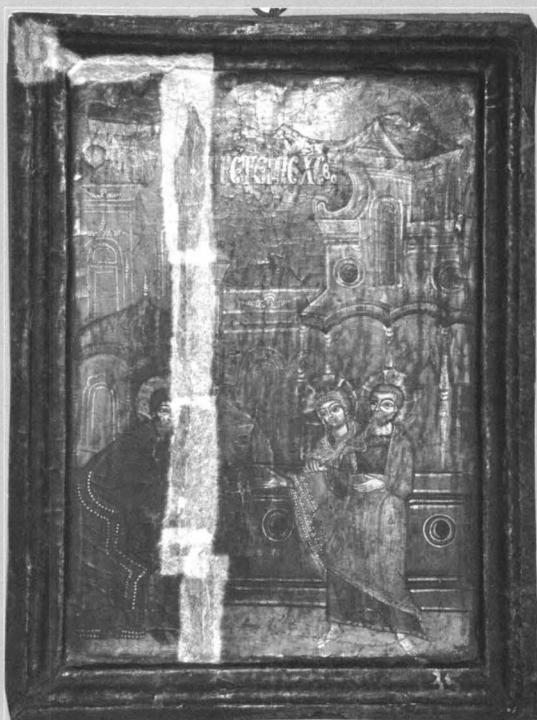
The icon on wood Presentation of Jesus at the Temple, inv. no. 778, attributed to Iacov from Rășinari¹ and assigned to the middle of the eighteenth century, is part of a series of 14 pieces that have been restored² within the ASTRA Centre for Heritage following the project "MUSEIKON. A new museum of the icon revitalizes a historical monument building restored in Alba Iulia". Because of the degradation encountered both at the level of the frame and at the level of the painting layers, the piece benefitted from an appropriate treatment of restoration carried out after physical, chemical and biological investigations.

Keywords: icon, research, investigations, restoration, harnessing

Cuvinte cheie: icoană, cercetare, investigații, restaurare, valorificare

Descrierea piesei

Icoana, cu dimensiuni de 43,5x34,5 cm, reprezintă scena *Întâmpinarea Domnului (Stretenie)*, unde în partea stângă este reprezentat un baldachin, iar sub el Masa Sfântă. Simeon, bătrân, cu părul lung este reprezentat în partea stângă a compoziției cu Pruncul Iisus în brațe primit de la Maica Domnului. Aceasta este reprezentată cu mâna dreaptă întinsă în gest de rugăciune. Iosif este reprezentat având un porumbel în mâna dreaptă. Toate cele patru personaje sunt reprezentate cu aureole³. Cromatica folosită: roșu, albastru, verde, ocru, alb, negru, brun, foiță argintie.

Ansamblu față-verso, înainte de restaurare

Front and back overall image, before restoration

* conf. univ. dr.; director Centrul ASTRA pentru Patrimoniu, Complexul Național Muzeal ASTRA;
e-mail: alinageaninaionescu@yahoo.com

¹ Atribuire, cercetător dr. Ana Dumitran.

² Responsabil proiect restaurare - Expert restaurator pictură dr. Geanina Ionescu, C.N.M. ASTRA; Restauratori: Anamaria Floca; Marius Iuga; Valentin Puchianu; Florin Păun.

³ Cavaros 2005, p. 80.

Starea de conservare înainte de restaurare

Icoana are un suport confecționat dintr-o singură planșă, debitată tangențial, din lemn de rășinoase. O traversă constitutivă semi-încăstrată este montată în contrafibră pe verso-ul panoului. Un atac moderat al insectelor xilofage este vizibil pe verso-ul panoului.

Straturile picturale prezintă cracluri de vechime, desprinderi și lacune de profunzimi și arii diferite. Se poate sesiza o serioasă fragilizare a straturilor picturale și o uzură generală a peliculei de culoare. Vernis-ul îmbătrânit este îngălbenit și brunificat.

S-a recurs la consolidarea profilactică locală a straturilor picturale, înainte ca piesa să intre în laboratorul de restaurare, pentru a evita eventualele pierderi în zonele cu desprinderi.

În urma unei intervenții anterioare inadecvate, numărul de inventar 35 a fost scris pe bagheta inferioară, în colțul din dreapta cu vopsea verde deschis. Pe întreaga suprafață a icoanei este prezentă murdăria superficială, aderentă și ancrasată.

Diagnostic

Starea de conservare a icoanei înainte de restaurare a fost condiționată de îmbătrânirea materialelor, îmbătrânirea cleiului, conservarea defectuoasă, debitarea tangențială a planșei din care este constituit panoul, accidente, uz liturgic. Acești factori au dus la cracluri de vârstă și lacune ale straturilor picturale, la uzura peliculei de culoare, la îmbătrânirea și îmbrunirea vernis-ului, la depunerea și ancrasarea murdăriei și a depozitelor de ceară, la desprinderea colțului inferior stâng al baghetei de pe suport, la pierderi mici de material lemnos.

Interpretarea imaginii radiografice⁴

Dimensiunile icoanei au impus executarea a două expuneri pentru obținerea imaginii radiografice pe întreaga suprafață. Ele au fost ulterior prelucrate⁵ formând o singură imagine radiografică de ansamblu.

⁴Expert restaurator pictură dr. Geanina Ionescu.

⁵Expert restaurator pictură dr. Mirel Bucur.

Inscripția, fețele, mâinile și picioarele lui Iosif, decorul liniar și anumite zone redatate cu alb, porumbelul, toate se evidențiază în tonalități deschise ce ne indică utilizarea albului de plumb (carbonat bazic de plumb, $2\text{Pb}(\text{CO}_3) \cdot \text{Pb}(\text{OH})_2$), diagnostic confirmat și în urma efectuării investigațiilor chimice, cf. Buletinului de analize chimice nr. 521/2015.

Similar ne apar și zonele pictate cu roșu, detaliu ce ne indică faptul că zugravul a utilizat miniu de plumb sau cinabru, care dau același tip de semnal radiografic. Prin analizele microchimice s-a determinat natura pigmentului roșu, în cazul nostru confirmându-ne prezența cinabrului (sulfura mercurică, HgS) în amestec cu miniu de plumb (oxid de plumb, Pb_3O_4), cf. Buletinului de analize chimice nr. 521/2015.

Defectele panoului, respectiv nodurile din structura lemnului, apar sub forma unor zone luminoase. Fibra lemnului este pusă în evidență, având aspectul structurii lemnului de rășinoase. De asemenea sunt evidențiate cepurile cu care sunt fixate baghetele ramei. Fisurile apar în radiografie ca linii închise la culoare.

În tonalități de gri închis, cu aspect neregulat, ne apar lacunele straturilor picturale. Rețeaua de cracluri existentă la nivelul straturilor picturale este vizibilă în radiografie ca o rețea de linii neregulate, închise la culoare.

Elementul metalic constitutiv dă semnal radiografic foarte puternic. În zona de contact dintre panou și baghetele ramei, semnalul radiografic este puternic datorită grosimii grundului. Foița argintie nu prezintă semnal radiografic.

Investigațiile chimice⁶

Rezultatele investigațiilor chimice atestă prezența unui grund compact, pe bază de ipsos (posibil sub formă de dihidrat, $\text{CaSO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$), aplicat în mai multe straturi. Unele straturi prezintă un aspect uleios. Proba cu vernis se brunifică în jurul valorii de 190°C , confirmând prezența rășinilor în amestec cu ulei.

Rezultatele testelor microchimice ne permit să observăm prezența pigmentilor: cinabru (sulfură mercurică, HgS) în amestec cu miniu de plumb (oxid de plumb, Pb_3O_4), alb de plumb (carbonat bazic de plumb, $2\text{Pb}(\text{CO}_3) \cdot \text{Pb}(\text{OH})_2$), pigment ocru, litargă, cu conținut de plumb (Pb). Foița argintie este un aliaj cu conținut de Ag . Vernis-ul este o rășină cu aspect brunificat, îmbătrânit, cf. Buletinului de analize chimice nr. 521/2015.

Investigațiile biologice

Lemnul utilizat pentru panou se încadrează în grupa rășinoaselor. Rezultatele obținute arată că materialul lemnos din care a fost confecționat panoul este bradul (*Abies alba*). Probele prelevate din traversă indică tot lemnul de brad (*Abies alba*). Aceste probe au fost preparate și analizate la microscopul optic prin efectuarea de secțiuni transversale.

Panoul prezintă câteva orificii de zbor provocate de atacul de insecte xilofage *Anobium punctatum* – inactiv. Prin urmare nu necesită tratament cu soluție insecticidă, cf. Buletinului de analize biologice nr. 135/2015.

Descrierea lucrărilor de restaurare efectuate

După efectuarea analizelor fizice, chimice și biologice am recurs la o desprăfuire cu pensule moi pe suprafața pictată, evitând zonele cu desprinderi ale straturilor picturale.

Am îndepărtat depunerile de ceară existente pe suprafața pictată: mecanic, prin intermediul bisturiului și cu tampoane înmuiate în solvent (white-spirit).

A urmat consolidarea profilactică parțială a straturilor picturale. Această operație am efectuat-o folosind foiță japoneză peste care am pensulat o soluție din clei de pește 3%, cu adaos de conservant: acid salicilic 0,1%.

Datorită tensiunilor existente la nivelul suportului, bagheta inferioară s-a desprins de pe suport, necesitând crestarea colțului stâng și reșezarea pe panou. Zona de sub baghetă s-a degresat, s-a pensulat clei de piele 20% și s-a remontat pe panou prin intermediul menghinelor. Intervenția a fost mai greu de realizat, având în vedere faptul că bagheta ramei nu s-a îndepărtat de pe suport, straturile picturale având continuitate pe ramă.

⁶Investigator chimist Daniela Văcariu, C. N. M. ASTRA, Sibiu.

⁷Investigator biolog Ileana Chirtea, C. N. M. ASTRA, Sibiu.

A urmat desprăfuirea verso-ului icoanei cu pensule mai aspre, îndepărtând murdăria aderentă existentă. Chituirea pierderilor de material lemnos s-a realizat cu rumeguș, clei și pigment în cromatica lemnului. Îndepărtarea etichetei s-a efectuat prin intermediul unui tampon înmuiat în apă caldă. Curățirea verso-ului icoanei s-a făcut cu apă amoniacală (3%), iar integrarea cromatică a zonelor cu uzură funcțională s-a realizat cu baiț pe bază de apă.

A urmat consolidarea propriu-zisă a straturilor picturale prin pensulare cu soluție de clei cald de pește 6%. Operația de consolidare s-a făcut prin alternanța presei calde (spatula electrică) cu presa rece (săculeți cu nisip și bucăți de marmură). Presarea cu spatula electrică s-a efectuat prin intermediul foliei de Melinex.

După 24 de ore am îndepărtat foița japoneză cu tampoane înmuiate în apă caldă, având grijă ca surplusul de apă să fie îndepărtat cu tampoane uscate de vată pentru a nu permite apei să pătrundă în interiorul straturilor picturale și astfel să se producă fenomenul de deconsolidare.

Au urmat operațiile de curățire a lacunelor, degresare cu alcool etilic și texturare a suprafețelor, încluirea cu soluție de clei cald de pește 6%, chituirea în etape cu praf de cretă și clei de pește 6%, șlefuirea cu hârtie de granulație fină și finisarea cu dop de plută. Surplusul de chit a fost îndepărtat cu tampoane înmuiate în emulsie de gălbenuș de ou cu apă 1:3.

În registrul inferior al icoanei, la îmbinarea baghetei cu panoul din lemn și la îmbinarea baghetelor ramei s-a degresat, s-a injectat clei de pește 6% și s-a chituit în mai multe etape cu un amestec de rumeguș, câlți, clei și pigment. Ultimul strat de chit a fost constituit din praf de cretă și clei de pește 6%.

Ansamblu icoană, după chituirea lacunelor

Overall image of the icon, after filling the lacunae

În urma testelor de curățire, amestecurile pe bază de izopropanol+amoniac+apă (90:10:10) și (50:25:25) au dat rezultate satisfăcătoare, iar cel pe bază de dimetilformamidă (DMF) și acetat de etil (1:2) a dat rezultatele cele mai bune. Înmuiera straturilor de murdărie aderentă, ancrasată și vernis a dus la o subțiere selectivă și o egalizare controlată și uniformă.

S-a recurs la îndepărtarea numărului de inventar 35 – scris cu vopsea verde, adăugat pe bagheta inferioară în urma unei intervenții anterioare inadecvate.

Detaliu, din timpul curățirii

During the cleaning process

Ansamblu icoană, după curățire

Overall image, after the cleaning process

Integrarea cromatică a zonelor chituite s-a realizat cu retuș imitativ și punctiform. Am folosit pentru retuș culori pe bază de apă (acuarele) pentru ca intervenția să fie reversibilă.

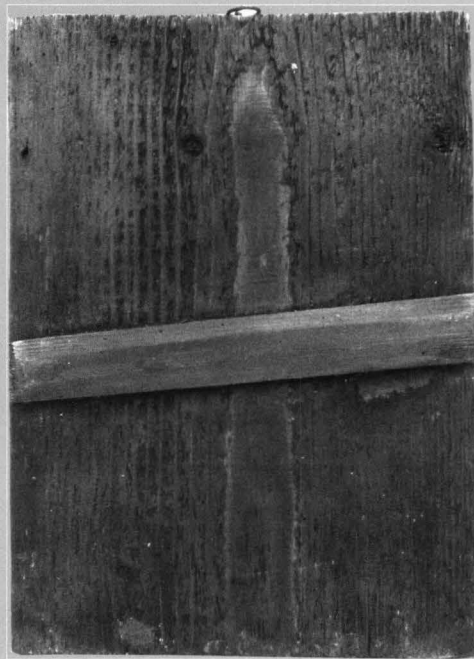
A urmat verificarea retușului cu ajutorul lămpii UV. Pentru a proteja pictura împotriva factorilor externi am aplicat un strat de vernis pe bază de rășină naturală (dammar) în esență de terebentină (soluție de concentrație 6%), prin pensulare.

Piesa a fost vernisată în poziție orizontală, cu mișcări rapide prin intermediul unei pensule cu păr moale, într-o încăpere prevăzută cu instalație de exhaustare. Pentru o bună peliculizare a stratului de vernis, înainte de vernisare, icoana a fost încălzită cu ajutorul lămpii IR.

Ansamblu față-verso, după restaurare

Front and back overall image, after restoration

Indicații la modul de păstrare

Recomandăm ca icoana *Întâmpinarea Domnului* să fie depozitată sau expusă într-un mediu cu o umiditate relativă cuprinsă între 50-65%, o temperatură cuprinsă între 18-20°C, fără fluctuații ample sau bruște ale valorilor acestora, iar nivelul iluminării să nu depășească 180 de lux.

BIBLIOGRAFIE

Cavarnos 2005 - Cavarnos, Constantine, *Ghid de iconografie bizantină*, București, Editura Sophia, 2005.

Ionescu 2014 - Alina, Geanina Ionescu, *Icoane pe lemn. Icoane pe sticlă. Cercetare - Restaurare - Valorificare*, Editura „ASTRA Museum”, Sibiu, 2014.